

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ ОСОБИСТОСТІ

УДК 159.922

© О. В. Помазова, 2019

orcid.org/0000-0002-2014-4752

<https://doi.org/10.33989/2226-4078.2019.2.177345>

ПОМАЗОВА Оксана Вікторівна

аспірантка кафедри практичної психології

*Харківського національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди*

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ САМОТНОСТІ ЯК СУБ'ЄКТИВНОГО ПЕРЕЖИВАННЯ

У статті порушується питання неоднозначності та складності наукового осмислення феномену самотності. Розрізняється розуміння «бути самотнім» з об'єктивної точки зору, мати дефіцит соціальних зв'язків та «вважати себе самотнім» серед людей. Метою статті є розгляд теоретичних поглядів на самотність як суб'єктивне переживання. В результаті теоретичного розгляду джерел самотності підкреслено суб'єктивну оцінку особистістю власного об'єктивного положення, що дозволяє зробити суб'єктивне переживання самотності більш предметно зрозумілим. Суб'єктивна оцінка самотності є результатом когнітивного, афективного та поведінкового процесів.

Ключові слова: самотність, соціальні зв'язки, спілкування, суб'єктивне переживання.

Постановка проблеми. У давнину характерними формами самотності були випробування самотністю (ініціація) як засіб осмислення і усвідомлення себе, покарання самотністю і добровільне усамітнення (відлюдництво), що припускає внутрішню зосередженість і виступає необхідною умовою розвитку особистості, духовного збагачення і здатності до творчості (Швалб, 1991). Всі три форми пов'язані з просторово-часовими параметрами самотності, добровільною або вимушеною ізоляцією від людей. У сучасному суспільстві через урбанізацію, скупчення великої кількості людей в містах, збільшується кількість міжособистісних контактів, що

призводить до їх знеособлення, поверховості, втраті глибоких емоційних контактів, що породжує відчуття покинутості, незахищеності, нереалізованості і, як наслідок, зростає роль особистісної, психологічної самотності серед людей. «Ослаблення зв'язків в первинній групі, збільшення сімейної мобільності, збільшення соціальної мобільності» (Перлман, Пепло, 1989, с. 157) є основними причинами самотності, за припущенням К. Боумена. Тобто, людина може мати стосунки з іншими, але через швидкість життя, постійну зайнятість, емоційний зв'язок слабшає, не підтримується, стає формальним і призводить до переживання себе самотнім у безлічі контактів. Посиленню переживання самотності та ізоляції у сучасному суспільстві також сприяє зростаюча незалежність і свобода людини (Тихонов, 2000).

Отже, не наявність самотності як такої є проблемою сучасного суспільства, а переживання її, ставлення до неї. Тому актуальним у сучасному суспільстві постає питання суб'єктивного переживання самотності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні роки дослідженню самотності присвячено багато праць сучасних філософів (Н. Н. Трубніков, М. С. Покровський, О. І. Титаренко, Н. В. Хамітов), психологів (Г. Р. Шагівалеєва, С. Г. Корчагіна, В. О. Андрусенко, Ж. В. Пузанова, Ю. М. Швалб, О. В. Данчева, Г. С. Костюк, С. Д. Максименко та ін.). Самотність як внутрішнє переживання дефіциту соціальних зв'язків задовільної глибини та проблеми в спілкуванні розглядалась в роботах К. О. Абульханової-Славської, А. Г. Амбрумової, Г. П. Орлової, І. С. Кона, О. О. Леонтєва, Р. Вейса.

Людина може мати задовільні соціальні зв'язки, але відчувати себе самотньо через розбіжності в очікуваннях і реальністю, через особливості самосприйняття та інше. Тому не лише внутрішнє переживання дефіциту соціальних зв'язків сприяє переживанню самотності. Розуміння самотності як суб'єктивного переживання дозволяє охопити весь глибокий спектр джерел самотності.

У статті узагальнюються сучасні теоретичні погляди на самотність як суб'єктивне переживання, які висвітлені у дослідженнях Г. Р. Шагівалеєвої (2007), С. Г. Корчагіної (2005), Є. М. Заворотних (2009).

Формулювання ідей статті (постановка завдань). У статті проводиться теоретичний аналіз поглядів на самотність як суб'єктивне переживання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Самотність як феномен відрізняється неоднозначністю і складністю наукового осмислення. І. С. Кон (1990) назвав самотність «багатоликою», а її відтінки нестійкими і рухливими. У цій метафорі відображається неможливість перерахувати повністю її види та дати однозначне визначення. М. Є. Покровський підкреслює понятійне різноманіття самотності, називаючи її «словом, що має численні значення і ще більше число інтерпретацій» (Універсум одиночства, 2008, с. 21).

Спробу узагальнити уявлення про самотність сучасних дослідників здійснив М. Є. Покровський та виділив три загальних тези: 1) самотність – результат дефіциту соціальних зв'язків і спілкування; 2) самотність – внутрішній, суб'єктивний досвід, який зовсім не тотожний об'єктивній соціальній ізоляції; 3) самотність не є приємною і бажаною та супроводжується стресовим станом психіки. М. Є. Покровський стверджує, що в будь-яких своїх варіантах самотність є суб'єктивним станом свідомості, якимось внутрішнім переживанням і визначає її як «негативний емоційний стан людини, яка зазнає дефіцит глибоких і задовольняючих її соціальних зв'язків і негативно сприймає цей стан, що супроводжується дистресовим синдромом» (Універсум одиночства, 2008, с. 23). Самотність, з одного боку, масштабне соціальне явище, а з іншого – індивідуальна свідомість, що вислизає від раціонального осмислення. Повністю об'єктивувати самотність неможливо в силу того, що «самотність завжди тільки моя» (Універсум одиночства, 2008, с. 44), не схожа ні на чию більше, певно як і будь-яке інше переживання. Тому дослідити самотність представляється можливим за допомогою феноменологічного підходу. Отже, самотність несе на собі відбиток індивідуальності кожної особистості, її внутрішнього переживання.

У науковій літературі розповсюджений погляд на самотність через внутрішнє переживання дефіциту соціальних зв'язків задовільної глибини та проблеми в спілкуванні (К. О. Абульхановой-Славської, А. Г. Амбрумової, Г. П. Орлової, І. С. Кона, О. О. Леонтєва, Р. Вейса). У процесі спілкування

людині, крім встановлення контакту, важливо знайти емоційний відгук у співрозмовника, в іншому випадку, людина відчуває самотність. Показником автентичності спілкування виступають міцні внутрішні, змістовні, емоційні зв'язки, а не поверхневі, переважані контактами. Особливо гостро відчувається самотність в ситуації примусового і інтенсивного спілкування.

Представники інтеракціоністського підходу, зокрема Р. Вейс (1989), розглядали самотність як епізодичне відчуття неспокою у зв'язку з прагненням мати дружні відносини і як нормальну реакцію людини на дефіцит соціальної взаємодії, яке б задовольняло базові соціальні потреби особистості. У зв'язку з цим, Р. Вейс (1989) виокремлював соціальну та емоційну самотність, які не мають чіткої відмінності і переходять одна в одну. Перше визначається відсутністю почуття спільності, значимих дружніх зв'язків або доступного кола спілкування, друге – відсутністю тісної прихильності до конкретної людини, яке виражається у внутрішній порожнині, стурбованості, тривозі. Д. Янг самотність визначає «як відсутність або усвідомлення відсутності позитивних соціальних зв'язків, що супроводжується симптомами психологічного дистресу» (Young, 1982, р. 380). Соціальні зв'язки Д. Янг розглядає як особливий вид «особистісного підкріплення», відповідно, самотність – реакція на відсутність значущих соціальних підкріплень. Д. Перельман і Е. Пепло вважають, що «самотність – це негативний досвід, який виникає в тих випадках, коли сітка соціальних зв'язків особистості відчуває або кількісний, або якісний дефіцит цих зв'язків» (Perlman, Pelau, 1981, р. 31). Х. Лопата вважає, що «самотність є переживання, що випробовується особистістю і позначає прагнення до іншої форми чи іншого рівня взаємодії, відмінної від тих, які є в наявності на даний момент» (Lopata, 1969, р. 250). Усі перелічені погляди поєднує розуміння самотності як дефіциту соціальних зв'язків у кількісному або якісному вираженні, але не відповідають на питання чому людина, яка має тісні соціальні зв'язки, відчуває себе самотньою.

У переживанні самотності велику роль відіграє потреба людини у встановленні близьких, інтимних відносин з іншою людиною. Г. С. Салліван, Р. С. Вейс, Ф. Фромм-Рейхманн, П. Лейдерман особливий акцент в розумінні самотності роблять на понятті близькості відносин і взаємних очікувань та

трактують самотність як негативний емоційний стан. За Г. С. Салліваном, «самотність... це надзвичайно неприємний досвід, що впливає на людину, пов'язаний з неадекватним зняттям потреби в особистісній і міжособистісній близькості» (Sullivan, 1953, p. 290). За Р. Вейсом, «самотність викликається не тим, що людина в буквальному сенсі виявляється в ізоляції, а тим, що у неї можна знайти дефіцит в необхідному людському зв'язку або сукупності зв'язків» (Weiss, 1973, p. 17). За П. Лейдерман, «самотність відповідає афективному стану, в якому індивід усвідомлює почуття ізолюваності від інших людей на фоні присутності неясно вираженої потреби в цих людях» (Leiderman, 1980, p. 387). В. А. Гриценко (2014) самотність розглядає як соціально-емоційне явище, причиною якого виступає брак відносин із значимими людьми, що супроводжується відчуттям непотрібності, втрати та ізолюваності. І. Г. Кошлань (2010) самотність характеризує як особистісне переживання, що не залежить від об'єктивних умов та обумовлюється деформацією зв'язків особистості з різними аспектами дійсності.

Кожен з вищеозначених поглядів на самотність як дефіцит спілкування та близькості з іншими людьми спирається на об'єктивну ситуацію відсутності спілкування або відсутності якісного емоційного зв'язку з іншими людьми. Проте не підкреслюється, що міра спілкування та близькості з іншою людиною визначається особисто і є питанням суто індивідуальним.

Г. Р. Шагівалеєва (2007) вважає, що виникнення самотності не залежить від кількості і частоти комунікативних актів та розглядає самотність як суб'єктивну оцінку особистістю власного об'єктивного положення в міжособистісних відносинах та в залежності від ступеня інтегрованості в соціальну групу люди, які переживають самотність, по-різному реагують на власне становище. Г. Р. Шагівалеєва (2007) розрізняє просторово-часову і власне психологічну самотність, які можуть як збігатися, так і бути незалежними одна від одної. Просторово-часова самотність пов'язана з кількістю інтеракцій, комунікацій і являє собою об'єктивний феномен, який полягає у відсутності навколо людей. Власне психологічна самотність має якісний вимір і пов'язана з порозумінням між людьми, формуванням міжособистісних відносин, якістю

міжособистісних комунікацій і відсутністю об'єктивно обумовленої ситуації самотності, оскільки навколо багато людей, але між ними немає психологічної близькості.

Таким чином, не всі випадки самотності пов'язані з проблемою спілкування, тому не слід розглядати самотність тільки в рамках психології спілкування. Людина може зберігати тісні емоційні зв'язки з близькими навіть будучи в комунікативній ізоляції і не відчувати почуття відірваності від них, оскільки думки про них будуть надавати сили. З іншого боку, людина може інтенсивно спілкуватися з багатьма людьми, але не відчувати прив'язаності і не бути інтегрованою у суспільство.

В. Серма (1989) в результаті дослідження не виявив зв'язку між фізичною ізоляцією від людей і силою почуттям самотності, а більш важка форма самотності проявляється в ситуації спілкування. Завдяки цим результатам В. Серма робить висновок, що самотність «скоріше суб'єктивне переживання, ніж зовнішній стан, яке можуть об'єктивно спостерігати і оцінювати неупереджені судді» (Серма, 1989, с. 230) і сила почуття самотності залежить від того, наскільки людина за власними відчуттями задоволена міжособистісними відносинами. Самотність В. Серма розглядає «як суб'єктивно переживані невідповідності між реальністю, яка спостерігається, і бажаним ідеальним станом» (Серма, 1989, с. 231), роблячи акцент на мінливості оцінки власної самотності в залежності від віку і стадії розвитку людини.

Результати дослідження самотності Г. Р. Шагівалесової (2007) виявили дві категорії студентів, які неадекватно сприймали своє становище: частина студентів визначили себе як самотніх без серйозних на те підстав, а частина студентів визначили себе як не самотніх при наявності різних ознак об'єктивної самотності. Такий результат підтверджує погляд на самотність як суб'єктивне переживання, тобто складний процес взаємодії когнітивних і афективних складових, надання особистісного значення об'єктивним обставинам.

У. А. Садлер і Т. Б. Джонсон визначають самотність як «гостросуб'єктивне, суто індивідуальне і часто унікальне переживання» (Садлер, Джонсон, 1989, с. 25), не схоже ні на чие і запропонували таке визначення самотності – «це переживання, що викликає комплексне і гостре відчуття, яке виражає певну

форму самосвідомості, і що показує розкол основної реальної мережі відносин і зв'язків внутрішнього світу особистості» (Покровський, 1989, с. 27).

Л. М. Хоровіц, Р. С. Френч і К. А. Андерсон (1989) підкреслюють суб'єктивність переживання самотності в описі прототипу самотньої особистості. На їхню думку, в залежності від конкретної особистості використовуються різні стандарти судження про самотність, а також розрізняються описи власної самотності та самотності інших людей. «Три людини, що скаржаться психотерапевтові на самотність, можуть мати на увазі зовсім різні проблеми: одна відчуває труднощі у встановленні соціальних зв'язків, інша відчуває глибоке почуття власної неповноцінності і меншовартості, третя занурена в екзистенційне почуття своєї окремішності і відчуженості» (Хоровіц, Френч, Андерсон, 1989, с. 243).

Суб'єктивне переживання самотності підкреслюють К. Рубінстайн і Ф. Шейвер (1989), розглядаючи його як явище, яке по-різному сприймається різними людьми: «для одного це – відчайдушна туга за втраченою любов'ю або близького друга; для іншого – мінуще відчуття нудьги через відсутність спілкування; для третього воно може являти собою частину загального відчуження, почуття власної невідповідності» (Рубінстайн, Шейвер, 1989, с. 337).

С. Г. Корчагіна (2005) підкреслює суб'єктивні, внутрішні детермінанти самотності та аналізує самотність як психічне переживання людини, обумовлене зовнішніми і внутрішніми причинами; виділяє особистісний, внутрішній, власне психологічний контекст, на відміну від ізоляції, та визначає, що «самотність – це психічний стан людини, що відображає переживання своєї окремішності, суб'єктивної неможливості або небажання відчувати адекватний відгук, прийняття і визнання себе іншими людьми» (Корчагіна, 2005, с. 14).

Самотність, що переживається сімейними людьми, які зовні не ізольовані від інших людей, але вважають себе самотніми, Н. В. Хамітов (1995) називає внутрішньою самотністю. Такі люди суб'єктивно переживають ізоляцію від людей на фоні об'єктивної включеності в міжособистісні стосунки. Зовнішньою є самотність як реальна відсутність конкретної близької людини поруч, об'єктивна ізоляція від соціальної взаємодії з іншими людьми (Хамітов, 1995).

Л. Е. Пепло, М. Міцелі і Б. Мораш (1989) підкреслюють індивідуальні відмінності в переживанні самотності, ідеями про те, що в «об'єктивно» схожих соціальних відносинах одна людина відчуває себе самотнім, а інша - цілком задоволена, оскільки «почуття самотності посилюється або слабшає в залежності від змін в суб'єктивних стандартах особистості, що стосуються її відносин» (Пепло, Міцелі, Мораш, 1989, с. 172). Ці суб'єктивні стандарти взаємин формуються, по-перше, завдяки минулому досвіду особистості про соціальні взаємини, які приносять задоволення, з яким порівнюються актуальні соціальні відносини і робляться відповідні висновки про їх погіршення або поліпшення; по-друге – порівняно власних міжособистісних відносин з такими ж взаємовідносинами у інших людей. Л. Е. Пепло, М. Міцелі і Б. Мораш переконані, що визначення власної самотності є результатом тривалого когнітивного, афективного і поведінкового процесів, в ході яких особистість усвідомлює і осмислює власні унікальні переживання і узагальнює їх в одне цілісне поняття. «Люди визначають стан самотності в залежності від цілого комплексу почуттів, вчинків і думок, а не за однією-єдиною домінуючою характеристикою» (там само, с. 171).

Є. М. Заворотних (2009) досліджувала соціально-психологічні особливості самотності у суб'єктів, які з соціальної точки зору не є самотніми, і розглядала самотність як суб'єктивне переживання, що викликає як негативні, так і позитивні почуття та засноване на суб'єктивній оцінці особистості власної самотності, виходячи з внутрішнього сприйняття особистого досвіду. Відповідно, визначальним є не зовнішня, об'єктивна ситуація міжособистісної взаємодії, а її внутрішнє, суб'єктивне сприйняття. Суб'єктивне переживання самотності, на думку автора, відносно незалежно від обсягу і характеру міжособистісних контактів людини і визначається її особистісними особливостями, а також самопочуттям, особливостями психологічних захисних механізмів, мотивацією до досягнення успіху і/або уникнення невдач, смисложиттєвими орієнтаціями. Серед видів самотності як суб'єктивного переживання виділяється заперечувана, комфортна і деструктивна самотність. Оптимальним видом самотності як суб'єктивного переживання виділяється комфортне. В результаті дослідження виявилось, що самотність як

суб'єктивне переживання або не залежить від віку людини і може не усвідомлюватися особистістю, або усвідомлюється частково і в спотвореному вигляді, або свідомо відхилятися.

Висновки з даного дослідження. Аналіз концепцій та поглядів на самотність дозволяє зробити наступні висновки.

1. Проблема самотності є однією з найбільш парадоксальних в суспільстві через те, що практично неможливо провести грань між самотністю і несамотністю, неможливо пережити те, як самотня інша людина, тому що у кожного самотність наповнена своїм змістом.

2. Самотність не залежить від кількості соціальних зв'язків та спілкування, а є суб'єктивною оцінкою при порівнянні свого фактичного стану з очікуваним.

3. Розуміння самотності як суб'єктивного переживання, що відрізняється від соціальної ізоляції і усамітнення, є незалежним від зовнішніх, об'єктивних ситуацій фізичного обмеження контактів. Суб'єктивне переживання самотності не означає один, людина може перебувати серед людей, але відчувати себе самотньо.

4. Самотність – суб'єктивне переживання обумовлене зовнішніми і внутрішніми причинами, є результатом когнітивного, афективного і поведінкового процесів, завдяки чому виражає певну форму самосвідомості.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку. На думку зарубіжних (Т. К. Біксон, Д. В. Валлерштейн, Д. Б. Келлі, Л. Е. Пепло, К. С. Рук, Ж. Д. Гудчайлдс, Д. Майерс, Ф. Райс і ін.) і вітчизняних (А. Г. Амбрумова, О. Б. Долгінова, О. Е. Калашнікова, А. Р. Кірпікова, В. Кисельова, І. С. Кон, С. В. Малишева, А. А. Реан, О. Є. Рогова, І. М. Слободчиков, Р. В. Шмельов та ін.) вчених переживання самотності вперше виникає в підлітковому віці, має гостру форму, велику інтенсивність в порівнянні з більш пізніми віковими періодами. Неможливість подолати самотність і покинутість призводять до депресії, тривоги, суїцидальних намірів. Однак, ряд дослідників стверджують, що в процесі особистісного формування в підлітковому віці самотність неминуче і навіть сприяє розвитку самосвідомості. Тому актуальним постає дослідження формування самосвідомості і суб'єктивного переживання самотності в підлітковому віці.

Список використаних джерел

- Артамонова А. А. Переживание одиночества как фактор развития личностного потенциала студентов-первокурсников : дис. канд. псих. наук : 19.00.01. Москва, 2008. 167 с.
- Вейс Р. С. Вопросы изучения одиночества. *Лабиринты одиночества*. Москва : Прогресс, 1989. С. 114–128.
- Вербицкая С. Л. Социально-психологические факторы переживания одиночества : автореф. дис. ... канд. псих. наук : спец. 19.00.05. Санкт-Петербург, 2002. 20 с.
- Гриценко В. А. Соціально-педагогічні умови подолання стану самотності студентів вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.05. Київ, 2014. 21 с.
- Заворотных Е. Н. Социально-психологические особенности одиночества как субъективного переживания : дис. канд. психол. наук : 19.00.05. Санкт-Петербург, 2009. 254 с.
- Кон И. С. Многоликое одиночество. *Популярная психология. Хрестоматия* : учеб. пособ. для студентов пединститутов / сост. В. В. Мироненко. Москва : Просвещение, 1990. С. 162–170.
- Корчагина С. Г. Генезис, виды и проявления одиночества: монография. Москва : МПСИ, 2005. 196 с.
- Кошлянь І. Г. Переживання самотності підлітками – представниками сімей з різними стилями виховання. *Наука і освіта*. 2010. № 9. С. 78–81.
- Пепло Л. Э., Мицели М., Мораш Б. Одиночество и самооценка. *Лабиринты одиночества*. Москва : Прогресс, 1989. С. 169–191.
- Перлман Д., Пепло Л. Э. Теоретические подходы к одиночеству. *Лабиринты одиночества*. Москва : Прогресс, 1989. С. 152–168.
- Рубинстайн К., Шейвер Ф. Одиночество в двух городах Северо-Востока. *Лабиринты одиночества*. Москва : Прогресс, 1989. С. 320–342.
- Садлер А. У., Джонсон Б. Т. От одиночества к аномии. *Лабиринты одиночества*. Москва : Прогресс, 1989. С. 21–51.
- Серма В. Некоторые ситуативные и личностные корреляты одиночества. *Лабиринты одиночества*. Москва : Прогресс, 1989. С. 227–242.
- Тихонов Г. М. Феномен одиночества в творчестве Эриха Фромма. *Вестник ТИСБИ*, 2000. Вып. 3. URL: <http://www.tisbi.ru/home/science/journal-of-tisbi/2000/issue3/26/>. (дата обращения: 06.04.2017).

- Универсум одиночества: социологические и психологические очерки. Москва : Логос, 2008. 424 с.
- Хамитов Н. В. Философия одиночества. Опыт вживания в проблему. Одиночество женское и мужское. Киев : Наук. думка, 1995. 170 с.
- Хоровиц Л. М., Френч Р. С., Андерсон К. А. Прототип одинокой личности. *Лабиринты одиночества*. Москва : Прогресс, 1989. С. 243–276.
- Шагивалеева Г. Р. Одиночество и особенности его переживания студентами: монография. Елабуга : Алмедиа, 2007. 157 с.
- Швалб Ю. М., Данчева О. В. Одиночество. Социально-психологические проблемы. Киев : Украина, 1991. 270 с.
- Leiderman P. H. Pathological loneliness: A psychodynamic interpretations. *The anatomy of loneliness*. N.Y., 1980. P. 387.
- Loneliness: A sourcebook of current theory, research and therapy. N.Y., 1982. P. 3.
- Lopata H. Z. Loneliness: Forms and components. *Social Problems*. 1969. № 17. P. 250.
- Perlman D., Pelau L. A. Towards a social psychology of loneliness. *Personal relationships*. Vol. 3: Personal relationships in disorder. L., 1981. P. 31.
- Sullivan H. S. The interpersonal theory of psychiatry. N.Y., 1953. P. 290.
- Weiss R. S. Loneliness: The experience of emotional and social isolation. Cambridge, 1973. P. 17.
- Young N. F. Loneliness, depression and cognitive therapy: theory and applications. *Loneliness. A Source book of current theory, research, and therapy*. Wiley, 1982. P. 380.

References

- Artamonova, A. A. (2008). *Perezhyvanie odinochestva kak faktor razvitiya lichnostnogo potentsiala studentov pervokursnikov [Experiencing loneliness as a factor of developing personal potential of first-year students]* (Ph.D. diss.). Moscow [in Russian].
- Horovits, L. M., French, R. S., & Anderson, R. A. (1989). Prototip odinokoy lichnosti [Prototype of lone personality] *Labirinty odinochestva [Maze of loneliness]* (pp. 243-276). Moscow: Progress [in Russian].
- Hrytsenko, V. A. (2014) *Sotsialno-pedahohichni umovy podolania samotnosti studentiv vyshchych navchalnykh zakladiv I-III rivniv akkredetatsii [Social and pedagogical conditions to overcome the state of loneliness experienced by students of higher education institutions of 1-3 accreditation levels]* (Extended abstract of PhD dissertation). Kyiv [in Ukrainian].

- Khamitov, N. V. *Filisofia odinochestva. Opyt vzhivania v problemu. Odinochestvo zhenskoye i muzhskoye [Philosophy of loneliness. Experience of getting used to the problem. Female and male loneliness]*. Kyiv: Naukova Dumka [in Russian].
- Kon, I. S. (1990). Mnogolikoe odinochestvo [Multifaced loneliness] In *Populyarnaya psihologia [Popular Psychology]* (pp. 162-170). Moscow : Prosveshcheniye [in Russian].
- Korchagina, S. G. (2005). *Genesis, vidy i proyavlenia odinochestva [Genesis, kinds and exposure of loneliness]*. Moscow : MPSI [in Russian].
- Koshlan, I. H. (2010). Perezhyvannia samotnosti pidlitkamy - predstavnykamy simej z riznymi stilyamy vykhovannia [Loneliness experienced by teenagers representing families with different upbringing styles]. *Nauka i osvita [Science and Education]*, 9, 78-81 [in Ukrainian].
- Leiderman, P. H. (1980). *Pathological loneliness: A psychodynamic interpretations*. N.Y.
- Loneliness: A sourcebook of current theory, research and therapy* (1982).
- Lopata, H. Z. (1969). Loneliness: Forms and components. *Social Problems*, 17, 250.
- Peplo, L. Ye., Mitseli, M., & Morash, B. (1989). Odinochestvo i samoootsenka [Loneliness and self-appraisal] *Labirinty odinochestva [Maze of loneliness]*(pp.169-191). Moscow: Progress [in Russian].
- Perlman, D., & Pelau, L.A. (1981). Towards a social psychology of loneliness. *Personal relationships*. Vol. 3: Personal relationships in disorder (p.31). L.
- Perlman, D., & Peplo, L. Ye. (1989). Teoreticheskie podhody k odinochestvu [Theoretical approaches to loneliness] *Labirinty odinochestva [Maze of loneliness]*(pp.152-168). Moscow: Progress [in Russian].
- Pokrovsky, N. Ye., & Ivanchenko, G. V. (2008). *Universum odinochestva: sotsiologicheskie i psihologicheskie ocherki [Universum of loneliness: sociological and psychological outline]*. Moscow: Logos [in Russian].
- Rubinstein, K., & Sheyver, F. (1989). Odinochestvo v dvuh gorodah Severo-Vostoka [Loneliness in two North-Eastern cities] *Labirinty odinochestva [Maze of loneliness]* (pp. 320-342). Moscow: Progress [in Russian].
- Sadler, A. U., & Johnson, B.T. (1989). Ot odinochestva k anomii [From Loneliness to Anomia] *Labirinty odinochestva [Maze of loneliness]* (pp. 21-51). Moscow: Progress [in Russian].
- Serma, V. (1989). Nekotorye situativnye korrelyaty odinochestva [Some situational and personal correlates of loneliness] *Labirinty*

- odinochestva [Maze of loneliness]* (pp. 227-242). Moscow: Progress [in Russian].
- Shagivaleyeva, G. R. *Odinochestvo i osobenosti ego perezhyvaniya studentami [Loneliness and peculiarities of its being experienced by students]*. Yelabuga : Almedia [in Russian].
- Shvalb, Yu. M., & Dancheva O. V. (1991). *Odinochestvo. Sotsialno-psihologicheskie problemy [Loneliness. Social and psychological problems]*. Kyiv [in Russian].
- Sullivan, H. S. (1953). *The interpersonal theory of psychiatry*. N.Y.
- Tihonov, G. M. (2000). Fenomen odinochestva v tvorchestve Eriha Fromma [Phenomenon of Loneliness in the art of Erich Fromm]. *Vestnik TISBI*, 3. Retrieved from <http://www.tisbi.ru/home/science/journal-of-tisbi/2000/issue3/26/> [in Russian].
- Verbitskaya, S. L. (2002) *Sotsialno-psihologicheskie factory perezhyvaniya odinochestva [Social and psychological factors of experiencing loneliness]* (Extended abstract of PhD dissertation). Sankt-Peterburg [in Russian].
- Veys, R. (1989). Voprosy izuchenina odinochestva [Issues of studying loneliness] In *Labirinty odinochestva [Maze of loneliness]*. (pp.152-168). Moscow: Progress [in Russian].
- Weiss, R. S. (1973). *Loneliness: The experience of emotional and social isolation*. Cambridge.
- Young, N. F. (1982). Loneliness, depression and cognitive therapy: theory and applications. *Loneliness. A Source book of current theory, research, and therapy* (p. 380). Wiley.
- Zavorotnyh, Ye. N. (2009). *Sotsialno-psihologicheskie osobenosti odinochestva kak subyektivnogo perezhyvaniya [Social and psychological peculiarities of loneliness as subjective experience]* (Ph.D. diss.). Sankt-Petersburg [in Russian].

O. Pomazova

THEORATICEAL ASPECTS OF LONILENESS AS SUBJECTIVE EXPERIENCE

The article raises the issue of ambiguity and complexity of scientific reflection on the phenomenon of loneliness. It differentiates the objective understanding of "being alone" or, in other words, deficit of social relations, and "finding oneself alone" among people. The article aims at considering theoretical views upon loneliness as subjective experience. The theoretical study of sources of loneliness accentuates subjective evaluation by a person of his or her own objective state, making it possible to make the subjective experience of loneliness more understandable, with subjective evaluation of loneliness resulting from cognitive, affective and behavioral processes.

Key words: *loneliness, social relations, communication, subjective experience.*

Надійшла до редакції 30.05.2019 р.